

Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif məsələlərinin halında məktubdan təbliğat və təsir vasitəsi kimi istifadə etmək XIX əsrin ortalarında geniş bir şəkli almışdı. Bu, M.F.Axundzadənin fəaliyyətində daha çox nəzərə çarpırdı. Özüün bir çox qabaqçılı, inqilabi-demokratik ideyalarını böyük ədəbi məhz məktub vasitəsilə də yayır və yaxşı nəticələr əldə edirdi. M.F.Axundzadənin bu ənənəsi sonralar davam və inkişaf etdirilmişdi. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində məktub-ərtiq küllüvi təsir vasitəsinə çevrilmişdi: mədəni əlaqələrin genişlənməsində mühüm rol oynayırdı və sürətlə məişəyə daxil olurdu. Mədəniyyətin müxtəlif sahələrində çalışan zi-

lərcümlərlə dolu 27 məktubu var idi. Şair öz tənqidi dostuna eyni zamanda 32 səhifədən ibarət tərcümeyi-halını göndərmişdi ki, hazırda əldə olmayan bu qiymətli sənəddən o, sübhəz yazdığı ədəbiyyat tarixinin üçüncü cildində istifadə etmişdi.

F.Köçərli məktubları vasitəsilə o zamanı ədəbiyyata, realizmin inkişafına çox güclü təsir göstərirdi. Onun bir çox müasirinə yazdığı məktubları görkəmli ədəbiyyatın yaradıcılıq inkişafına az kömək etməmişdi. Məsələn, A.Səhhat 1903-cü ildə

haqqında kiçik bir xatirə də yazmışdır.

A.Şaiqın arxivinə F.Köçərlinin 13 məktubu vardır. A.Şaiq isə ona 24 məktub yazmışdır.

Məktubların müasiri ədəbiyyat olmur ki, F.Köçərli müasiri, müasirlərinə dövrün ədəbi hadisələri haqqında mülahizələri, tənqidi qeydlərini bildirməyi özünə borc bilirmiş. Məktubları arasında əsasən ədəbiyyat,

ədəbi dilimizi ümumxalq dili əsasında inkişaf etdirməyə çağırır, bu sahədə əyilyə yeri vətən yazılcan aramsız tənqid edir. F.Köçərli göstərir ki, ədəbi dil ilə oxucu arasında sıx əlaqə yaratmaq üçün onu sadələşdirmək, xalqa yaxınlaşdırmaq lazımdır. Eyni fikirlərə onun A.Şaiqa göndərdiyi məktublarında da geniş yer verilmişdir.

Məsələn, F.Köçərli A.Şaiqın 1912-ci ildə çap olunmuş "Gülzar"ını bir dərslək kimi bəyənmirdi. O yazırdı: "Gülzar"da təlim və tədrisə layiq məlumat çoxdur. Bəli ki, ali sınıflarda oxuyan şagirdlərə ən yarar və ən münasib kitabdır. Xüsusən onun üçüncü hissəsi mə-nə uşq gəldi..."

Firidun bəy Köçərlinin Abdulla Şaiqa məktubları

Kamal Talıbzadə

"XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi" kitabının müəllifi Kamal Talıbzadənin "Sənətkarın şəxsiyyəti" məqalələr toplusuna görkəmli qələm sahibi Qasım Qasımzadənin yazdığı ön sözdə oxuyuruq: "Kamal Talıbzadənin atası Abdulla Şaiq iyirmici əsrin başlanğıcından etibarən öz ədəbi, ictimai və pedaqoji fəaliyyəti ilə dövrünün mötəbər simalarından sayılmışdır. Buna görə də əsrin bitmə qabaqçılı ziyalılar onun ailəsinin aziz qonağı - misahilbləri idi. Sabir, Səhhat, Köçərli, Hadi, Cavid, Nərimanov, Seyid Hüseyn, Səməd Vurğun, Məmməd Arif kimi şəxsiyyətlərlə əhatə olunmuş mühitdən nəfəsi bu ailəni heç vaxt tərk etməmiş, silinməz, canlı xatirələrə çevrilmişdir".

Bu gündə 150 illiyini qeyd etdiyimiz görkəmli ədəbiyyatşünas, pedaqoq Firidun bəy Köçərliyə dair məqalədə həmin münasibəti aşkar duymaq mümkündür.

Köçərli ilə, onun məktublarında irəli sürdüyü fikirlərlə tanış olmasın özüün və dostu Sabirin yaradıcılığında inkişaf, epixonçu şərit təsirlərindən uzaqlaşmalarına təsir edən qüvvəli amillərdən biri sayırdı. O, bir məqaləsində yazırdı ki, Sabir "şair və şairə qiymət qoyan bir nəfəri görməkli (səhbat) F.Köçərliyəndir (K.T.) bu tarixdən ciddən çalışmağa başlayır".

F.Köçərlini çox möhkəm əlaqə saxladığı, faydalı tənqid və məsləhətləri ilə yaradıcılığa təsir göstərirdi yazıçılardan biri də Abdulla Şaiq olmuşdur.

F.Köçərli, ilə, A.Şaiq, arasında, dostluq ilk dəfə qiyabı şəklində, təxminən 1907-ci illərdə başlamışdı. Sonralar bu dostluq heç-gədə möhkəmlənmiş, ələvi yaxınlığı qədr qalib çatmışdı. A.Şaiq 1912-ci ildə yazdığı bacısı Ruxiyə və bacısı ar Mirza Tağı ilə Gürcüstanın Məngisli rayonunda F.Köçərlinin ailəsi ilə birlikdə istirahət etmişdi. Bu görüş hər iki ailəni bir-birinə xeyli yaxınlaşdırmış. F.Köçərli ilə A.Şaiq arasında ki əlaqənin daha da möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdu.

Məktublarında aydın etmək olur ki, F.Köçərli ilə A.Şaiq arasında möhkəm yaradıcılıq əlaqəsi var imiş, hər ikisi bir-binə çox fəal yardım göstərilirmiş. Doğrudur, A.Şaiqın F.Köçərliyə göndərdiyi 24 məktubun heç biri əldə yoxdur. Ancaq F.Köçərlinin məktublarından hər iki tərəfin fəaliyyəti şəkildə gördükləri işləri müəyyən etmək olur. A.Şaiq dostunun üç cildlik "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabının nəşri ilə çox maraqlandı. Ona bu işdə ciddi kömək göstərdi. F.Köçərli öz cavan dostuna kitabın əhəmiyyətini izah edərək yazırdı: "Niyyətim pul qazanmaq deyil, ancaq ədəbiyyatımıza cüzi xidmət etməkdir".

A.Şaiq bu bəsa düşür, həm böyük zəhmətə hesabına yaranmış ədəbiyyat tarixinin zənginləşməsi üçün yeni materiallar gəndirir, həm də "toz basma-basa qalmış" əsərlərin heç izini Bakı nəşriəli ilə əlaqə saxlayırdı.

F.Köçərli şair dostunun ədəbiyyat tarixinə və folklorına dair ona göndərdiyi materiallardan çox razı idi və bu materialların "tarix" üçün əhəmiyyətini təkrar-təkrar qeyd edirdi. 14 sentyabr 1912-ci ildə yazdığı məktubunu bu cəhətdən xüsusilə əla-mətdirdi.

A.Şaiq F.Köçərliyə böyük ehtiram bəsləyirdi, onun ədəbi-tarixi mövqeyinə yüksək qiymət verirdi. Şairin XX əsrin əvvəllərində yazılmış şeir dəfərlərində F.Köçərliyə bəstə olunmuş şeirlər vardır. Bundan başqa o, 1916-cı ildə "Doğru söz" qəzetində çap etdirdiyi "liki kötik, yaxud iki fəmilayınin məhvi" poemasını Firidun bəyə ithaf etmişdi. Məktublarında "Lütf edib "Doğru söz" də dostunuza yaz edibsiniz" - deyərək o, bunu nəzərdə tuturdu. Şair dərslərlərində F.Köçərliyə tez-tez istifadə etmiş, nəhayət, 1958-ci ildə onun

dil, maarif, ümumiyyətlə, mədəniyyət məsələlərindən söhbət edirdi. Onların heç biri şəxsi səciyyəyə daşmır. İlk dəfə "Azərbaycan" jurnalında çap olunan məktublar F.Köçərlinin ictimai-siyasi və ədəbi görüşlərini, ələcə də onun Abdulla Şaiqın ədəbi-pedaqoji fəaliyyətinə münasibətini aydınlaşdırmaq üçün qiymətli sənədlərdir.

Məktublarında görünür ki, F.Köçərli cavan yazıçının mətbuatda hissə-hissə çap olunan "Əsrizim qəhrəmanları" romanını, hekayələrini, peysirlərini və şeirlərini maraqla oxuyurmuş. Bu əsərlərdə tənqidi-nən diqqətləni cəlb edən cəhətlərinin Azərbaycanca, millət, həyətə, xalqın güzeranına hissə olunmasını idi. 26 may 1911-ci ildə Qoridən göndərdiyi məktubunda F.Köçərli bu cəhəti xüsusilə qeyd edir.

Realizmin əsas xüsusiyyətlərini bir müəllim kimi öz gənc müasirinə başa salan tənqidi ona ərəb, fars və osmanlı sənətlərini yerli-yerləşdirdiyi üçün tənqid edir, canlı xalq dilini dəridən öyrənməyə çağırır.

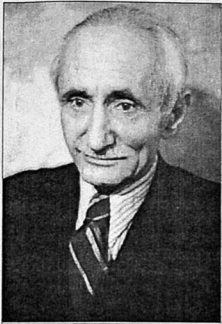
"Dağlar sultan" şeirinin müvəffəqiyyətini şairin realizmə sadiq qalması ilə şeirin "açıq dildə yazılması" və təsvirlərin həqiqətə uyğun olması ilə izah edir. O, göstərir ki, şeirin təsviri xəpməsinə səbəb şairin öz ilhamını bilavasitə həyatdan almması olmuşdur; o gördüyü, duyduğunu ələmi qələmə almış, bu iş təsvirlərin real, təbii çəkməsinə səbəb olmuşdur.

F.Köçərli A.Şaiqın Sabirin ölümünə və "Dəftəri-hicran" adlı yenica vəfat etmiş arvadına bəstə etdiyi mənzuvaları haqqı şeir nümunələrini, "dərünü və pak hissələrini" məhsulu kimi qiymətləndirirdi.

Məktublarında A.Şaiqın uşaqları üçün yazdığı bədii əsərlər və dərslərlər haqqında maraqlı fikirlər vardır. O zaman məktəb səhnelərində müvəffəqiyyətə təməşayə qoyulan "Gözlə bax" məktublarında "Bahar xanım" adı ilə getmişdir (görünür, iki adı bəle olmuşdu). "Gözlə bax" peysi haqqında yazırdı: "Güzlərə bir pərdəyə "Bahar xanım" ünvanında yazdığınız mənzumə bə deyil, ondan yaxşı operetta əmələ gəldi... Bu bərdə Üzeyir Hacıbəyliyə məsləhət ediniz... "Bahar xanım" qizlar və uşaqlar üçün ən xoşagəlen və münasib operetta ola bilər".

Məktublarında öyrənirik ki, A.Şaiq hələ 1908-ci ildən 3-cü və 4-cü sınıflar üçün dərslərlər tərtib etmək fikrinə imiş. F.Köçərli cavan müəllimin işi təşəbbüsünü ələqəşləyir; ona bu işdə köməyi vəd edir, dərslərlər üçün yeni uşaqlar seçir, yazmaq məqsədilə Mirzə Ələkbər Sabirə müraciət etmiş məsləhət görür. O yazırdı: "Onun (Sabirin - K.T.) dəxi təbi-səlim olmağı məlumuunduruz".

Azərbaycan ədəbi dilini əcnəbi dillərin təsirdən xilas etmək, öz təbi yolu ilə onun inkişafına nail olmaq F.Köçərlinin tənqidiçli fəaliyyətinə ayrıca yer tutur. Bir demokrat kimi o,

Ancaq bununla bəla, F.Köçərli "Gülzar"da çap olunan bəzi bədii parçaların dilini kəskin tənqid edirdi. 10 fevral 1913-cü ildə yazdığı məktubunda müəllifə məsləhət görür ki, dərslərin ikinci çapında mütləq dil xətalarını islah etsin.

F.Köçərlinin dil haqqında məktublarında mülahizələri çox səciyyəvidir: "Dünyada hər şey gündəngünə tərəqqi tapdığı sürətdə dil də həlaldə saxlanmaq olmaz. Dili də lazımdır tərəqqi vərək". (14 iyun 1911). "Ana dilini yaxşı bilməkəndə ötrü lazımdır Qasım bəy Zakir, Molla Pənah Vəzi, İsgəndər əgə Şair kimi milli şairlərin əsərləri oxuyun" (26 may 1911).

Abdulla Şaiq dostunun və müəlliminin məsləhət və tənqidlərinə əksərən razılıqla, onların çoxuna öz yaradıcılıq təcrübəsində əməl edirdi. O, sonralar "Kök" hekayəsini dilini xeyli sadələşdirməli olmuşdu. Bununla yanaşı gənc ədəbi başqa əsərlərində də müntəzəm olaraq F.Köçərliyə göndərirdi və ondan lazımi göstərişlər alırdı.

Maarif sistemində növlən dil, bürokratiya, carizmin milli dilləri sıxışdırmaq siyasəti, müəllimlərin vəziyyəti kimi məsələlər də məktublarında bu və ya başqa dərəcədə öz əksini tapan məsələlərdəndir.

F.Köçərli A.Şaiqın təlim-tədrisə işlərindəki fəaliyyətinə çox həssas münasibət bəsləyirdi, o, "Gülzar"ın dərslək kimi bəyənmirdi. F.Köçərli tərtib etdiyi yeni proqram haqqında fikri belə idi: "Programların cümləsindən ziyadə siz tərtib etdiyiniz məne xoş gəldi. Əgər onda yazdığınız maddələrin cümləsinə əməl olunursa, onda sizin şagirdlər kursu təmam etdikdə türkdəyə gərəkirdi yaxşı savadlı olunsunlar; buna də mənim şəklim yoxdur. Hər bir peşənin və ələm təlim və tədrisində müəllimin vücudu böyük şərtdir... Bizim lisan müəllimləri şagirdlərinə heç bir şey öyrətməyib, ələm dilinin fey və latəfatından onları məhrum edirlər" (6 mart 1917).

Məktublarında "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabının illəriyə sadırməsi prosesi, onun yazıldığından sonra necə təkmilləşdirilməsi, ədəbi cildlərin ibarət olması, nə üçün uzun müddət çap oluna bilməməsi, ələminki kəndirli həcayəncanla də əks etdirilmişdir.

Məktublar F.Köçərlinin öz şəxsiyyəti haqqında da bəzi məsələləri aydınlaşdırmaqda kömək edir. On ç məktubu oxuyub qurtardıqdan sonra insanın qəyisində çox məhrəban, zəhmətkeş, mədəni, çəkilən əməyən, çəkiləmə qiymət qoymağı bacaran, çəkiləməni bir vətənpərvər, bütün vətəni ilə xalqa bağı bir vətəndaşın surəti çəkilən.

yalılar açıq dəyər və yazma bilmədikləri mülahizələri, fikirləri, arzuları çox zaman məktub vasitəsilə bir-birinə çatdırırdı. Ödər ki, həmin dövr zi-yalllarının dünyəyüqürşlərini, müasir ictimai-siyasi hadisələrə münasibətlərini və ümumən o zamanın bəzi mübahisəli və dumanlı məsələlərini aydınlaşdırmaq üçün məktublar çox etibarli sənədlərdir. Bu cəhətdən məktubları toplamaq, öyrənmək, nəşr etmək, oxucuların istifadəsinə vərək vaxtı çəkiş mühim mədəni tədbirlərdən biridir.

Dövrünün qabaqçılı, mədəni ziyalısı olan Firidun bəy Köçərlinin də fəaliyyətində müasirləri ilə əlaqəsində məktublaşma mühüm yer tutur. Onun təxminən 1884-1919-cu illəri, yeni otuz beş illik bir dövrü əhatə edən məktubları Azərbaycan mədəniyyətinin müəyyən bir dövrünün bəzi mühüm məsələlərini; təkcə Köçərlinin öz tərcümeyi-halını, ədəbi, pedaqoji fəaliyyətini deyil, ümumiyyətlə, həmin dövrün ədəbiyyatını, pedaqoji fikrini, təlim-tədrisi, dil, əlifba məsələlərini öyrənmək üçün qiymətli mənbələrdir.

F.Köçərlinin məktublarında bəhs olunan məsələlər müxtəlif və rəngərəngdir. Ancaq ədəbiyyat və maarif məsələləri burada əsas və mərkəzi yer tutur.

F.Köçərli dövrünün demək olar ki, bütün görkəmli azərbaycanlı ziyalları, maarif və mədəniyyət xadimləri ilə yazırdı. Bu yolla o, həm öz fikirlərini yayır, həm də ədəbi həyətdəki yenilikləri, mətbuatda çıxarılan məqalələri, müasirlərinin "ürək sözlərini" öyrənirdi. Bu işə çox mühüm bir məsələ idi. Şaiqa göndərdiyi məktublardan birində F.Köçərli aydın yazırdı: "Bizim bu ərsişmədə əgziyə açıb iki kəlmə söz danışmağa də izn vərmiş... Görək bir vaxt ölə biliz də əgizmiş açılar, dərdlərimizi açıq söyləyərək".

F.Köçərlinin arxivində müasirlərindən aldığı məktubların siyahısı saxlanılır. 1884-1919-cu illərdə yazılmış məktubların ümumi sayı 900-ə yaxındır. Siyahıdan aydın etmək olur ki, o, dövrünün qabaqçılı ziyalları təxminən həmmi ilə məktublaşmışdır. Aşağıdakı rəqəmlərə diqqət edək: Eynali bəy Sültanov - 20; C.Məmmədşuluzadə - 22; N.Nərimanov - 2; M.Ə.Sabir - 2; Ə.Həqverdiyev - 5; Vəzirov - 4; H.Cavid - 4; H.Vəzirov - 47; U.Hacıbəyli - 14; Y.V.Çəmənəmzəlini - 6; Ömer Faiq - 23 və b.

Bu rəqəmlər F.Köçərlinin müasirləri ilə nə qədər sıx əlaqə saxladığını göstərməkdədir.

F.Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə aid əldə etdiyi materialları böyük bir hissəsini məktublarla toplamışdı. Təkcə Sültan Məcid Qəzizadə ona 78 məktub göndərmişdi. A.Səhhatın isə onda şeir və

(Əvvəlki 6-cı sah.)

tidai sınıf dəfərlərindən tutmuş, bütün səfərlərini əsk ekdirən informayalar (səfərdə olduğu səhərlərə yazıya biletləri, yemək yedikləri restoranların kuponları, həmin şəhərin dilində broşura və kitablar və s.), şəxsi əşyalar, əsərlərinin yazılmayan və çap nüsxələri və s. qorunub saxlanar. Arxivində diqqət çəkən qüvvələrdən biri də akademikim İslıraq etdiyi dissertasiyaların müdafiə və müzakirələrində yazdığı qeydlərdən ibarət kağız parçalarının ibarətdir.

Ot kökü üstə bitir. Heç bir atalar sözü buşuna deyilməyib. Talibzadələr nəsil şəcərəsi özünün savadı, insanpərvərliyi, imanlığı ilə tanınır. Bu nəsil hər hansı bir nümayəndəsi ilə ünsiyyət edənlər onları məhz belə seçmişlərdir.

"Talibzadə" soyağı XVII əsrdə Şəmsiddindən qardaşın ilə Sarvanə köpmüş Molla Talibdən başlamışdır. Talibzadələr nəsil Sarvanda (İndiki Mərməli) - Borçalıdan mərkəzində "Axund uşağı" adı ilə məşhurlmuşdur. Məlumdur ki, o dövrdə "axund" ən savadlı, bilikli, yol göstərən şəxsdir, din xadimlərinə deyirdilər. Kamal Talibzadənin ulu babası Süleyman Talibzadə dövrünün ziyalı şəxslərindən biri, tanınmış xəttilə olmuşdur. Sədinin "Gülüstən" və "Bustan" əsərlərini yazmışdır Süleyman Talibzadənin həmin əlyazmaları Azərbaycan EA Ziyatları İnstitutunun fondunda saxlanılır. Kamal Talibzadənin babası Mustafa Talibzadə Qafqazqızı şəxsiyyəti ilə Şeyx Əhməd Səlyaninin müavini olmuş, həm də şariat müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir. İslam dininin bilicisi və fəal təbliğatçısı olmaqla yanaşı, Axund Mustafa həm də dünyəvi elmlərə dəvət verən, insanın kamilləşməsinə biliyin rolunu qiymətləndirən bir ziyalı olmuşdur. Maraqlıdır ki, şəriət müəllimi olan Axund Mustafa "mən külli ədiyən püç və efsanə hesab edirəm" - deyən M.F.Axundzadə ilə yaxın dostluq münasibətində olmuşdur. Kamal Talibzadənin əmisi Yusif Ziya Talibzadə dövrünün tanınmış maarif, din, hərbi və siyasi xadimi idi. Bir sıra şəriət və dil dərs dərslərini, "Ərmenuşe", "İbn Xalid" kimi dramaların müəllifi Yusif Ziya H.Z.Taqiyyəv həyat yoldaşı Sona xanımın şəriət müəllimi, Sultan Əbduhüddinə H.Z.Taqiyyəv gəndəriyi qızı cildli Quranı apararaq saxmış olmuşdur. Kamal Talibzadənin atası Abdulla Şaiq Azərbaycan ədəbiyyatının dörd romanistikdən biri olmuş, şair, nəsir, dramaturq, publisist, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas alim, pedaqoq kimi xalqına xidmət göstərmişdir.

Bütün şüurlu həyatını Azərbaycan ədəbi-estetik fikr tarixinin tədqiqatına və təbliğinə, elmi fikrin sərbəlliyinə və obyektivliyinə qorunmasına, bir neçə ədəbiyyatşünas nəslinin yetişdirilməsinə həsr etmiş akademik Kamal Talibzadə özünün çoxillik elmi təcrübələrindən doğan mülahizə və qənaətlərini pedaqoq kimi tələbələrində və yetirmələrində öyrətmisdir. Dərs dediyi əl məktəblərdəki tələbələr, yetişdirdiyi gənc alimlər Kamal Talibzadə məktəbindən yüksək mənavi və sosial keyfiyyətlər əxz etmişlər.

Ömrünün son illərində qələmə aldığı "Əzəl təhsil sistemində tələbələrə mənavi tərbiyəsinin bəzi məsələləri" adlı məqaləsi akademikim təhsil konsepsiyasını əhədiv edir. Burada təhsil nəse olmalıdır, təhsildə hansı metodoloji əsaslara söykənilməlidir, gənclərdə milli düşüncənin formalaşdırılmasına təhsil rol nədəni ibarət olmalıdır - kimi məsələlərə Kamal Talibzadənin münasibətini öyrənirik. K.Talibzadənin uzun illərə daya-

nan pedaqoq təcrübələrinin yekunlarından ibarət metodoloji tövsiyələri ixtisasından asılı olmayaraq bütün müəllimlər üçün dəyərli və aktualdır. Bir pedaqoq kimi o, təhsildəki boşluqları, çatışmazlıqları görür, onların aradan qaldırılması ilə bağlı bir sıra təkliflər irəlilədir. Akademikə görə, mənavi tərbiyə işində yox verilməmiş bəzi nöqsanlar bizdən Azərbaycanı bu günü və sabahı namına bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Bu işdə təkə əlaqədar nəzirlərimiz xeyli həmə də ziyalıların üzərinə düşən vəzifələri xüsusi vurğulan alim yazır: "Həqiqətən bugünkü Azərbaycanı mövcud çətin, mürək-

Orta Şərqdə meydan oxuyurdu... əlbəttə, bu cəvənlərimizdə milli itifax duğulı, inam hissi oyaq və o bu duğululara yazamağın zövqünü anlayır" (K.Talibzadə.Əzəl təhsil sistemində tələbələrə mənavi tərbiyəsinin bəzi məsələləri.Mədəniyyət dünyası.Əlmi-nəzəri məcmuə.VII buraxılış. Bakı, 2003, səh.36).

Akademik Kamal Talibzadənin pedaqoq görüşlərində İslam əxlaqı xüsusi yer tutur. Bu məsələdə genetik faktorun dəyərləndirilməməli olmalıdır. İslam düşüncəsi Talibzadənin milli şəcərəsinin vəzifəli kimi onun da yüksək dəyərləndirildiyi əzəlliklərdəndir. Ba-

Ziyatlıq nümunəsi

kəb vəziyyətə çıxarmaq üçün 200 illik müstəmləkəçilik, mənavi köləlik şəraitində yaşamağa adət etmiş itaətkar mənaviyyətimizin yeni əsaslar üzrə, yeni icmal-işiyasi konsepsiyası ilə, yeni fəlsəfə ilə, yeni metodologiya ilə tərbiyələnməsinə və yenidən zənginləşməsinə nail olmaq lazımdır.Yoxsa, yenidən bizim nəzic xalqımız böyük C.Məmmədquluzadənin "Kaməncə" pyesindəki ərmani kaməncəçisinin hiyləgərliyi qarşısında qəhrəman Yüzbaşı kimi əski qalar, çıxış yolu nu milli düşməni əli etməkdə görür, onu bağışlamağa kifayətlənər"(K.Talibzadə.Əzəl təhsil sistemində tələbələrə mənavi tərbiyəsinin bəzi məsələləri.Mədəniyyət dünyası.Əlmi-nəzəri məcmuə.VII buraxılış.Bakı,2003, səh.28-29).

Kamal Talibzadəyə görə, təhsillə tərbiyə dialektik vəhdətdir. Təhsil mənavi tərbiyə əsas yer tutur və o bəhtlənlər ümumi problemdir. O hesab edir ki, müəllim pedaqoqkann bütün imkanlarından istifadə edərkən tələbələrə mənavi-əxlaqı dünyasına təsir etməlidir. Tələbələrə mənavi dünyasının tərbiyə olunması, onun əxlaqı kamilliyi təhsilin keyfiyyəti ilə, təhsil illərində əldə edilmiş biliklərə əlaqəlidir - deyən əlim fikirlərini davam etdirərkən yazır: "Vətəndaş olmaq üçün,vətəni sevmək üçün öz vətəni, xalqını yaxından tanımaq lazımdır, vətənin tarixini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını yaxşı bilmək lazımdır. Vətəni, xalqı bilmədən, tanımadan onun sevmək də olmaz, onun yoldaşına şahid olmaq da. Bilmək üçün də öyrənmək, elmi biliyə sahib olmaq lazımdır"(K.Talibzadə.Əzəl təhsil sistemində tələbələrə mənavi tərbiyəsinin bəzi məsələləri.Mədəniyyət dünyası,Əlmi-nəzəri məcmuə.VII buraxılış. Bakı,2003, səh.31).

Gənclərə onların böyük türk dünyası ilə bağlılığını, bu bağlığın genişliyini, qadimliyini, böyük gələcəyə malik olduğunu təbliğ etmək, özü də müntəzəm şəkildə təbliğ etmək işinin vacibliyi qənaətli akademikim təhsil konsepsiyasında qoyulan əsas məsələlərdən biridir. K.Talibzadə rus və fars şovinistlərinin əsrlər boyu xalqımız tür köşəyini əldə etməsinə qarşı vətən, ziyalı bir cəhət kimi pisləyən ideologiyasından da söz açır və yazır: "Alı təhsilin proqramları da hazırlayanda biz azərbaycanlıq, vətəndaşlıq, vətənpərvərlik ideologiyasının təbliğinə xüsusi diqqət yetirməliyik. Müstəqil Azərbaycanı qaşayan tələblərə bilənə ki, Azərbaycan ədəbi-estetik fikrinin tarixi ruslardan, qonşulardan xeyli qədimdir. Sovet Azərbaycanındakından fərqli olaraq XIX əsrdən -M.F.Axundzadədən sonra yox, onun XI əsrdə adı, şöhrəti dünyaya məlum Xətib Tabrizi, Nəsirəddin Tusi, Şərəfəddin Rami kimi şəxsiyyətləri var, ədəbi-estetik fikri hələ orta əsrlərdə bütün Yaxın və

bası Axund Mustafa Zaqafqazı şəxsiyyəti ilə Şeyx Əhməd Səlyaninin müavini, əmisi Yusif Ziya Talibzadə İslam xarəitinin müəllifi olmuşdur. Əsərlərində pirlərə, firıldaqçı ruhanilərə kəskin etirazını bildiren Abdulla Şaiq isə Allahın böyüklüyündən, İslami dəyərlərdən dönə-dönə söz açmış, dərslərində din xadimləri haqqında məlumat vermişdir. Bu maddi-mənavi irsi Kamal Talibzadənin görüşlərində də genetik olaraq yer almışdır. Axund Mustafa, Yusif Ziya, Abdulla Şaiq kimi Kamal Talibzadə də İslam əxlaqını yüksək dəyərləndirir, şəri məsələlərə elm işçisinin ziyası ətiləndə yanaşır, İslami hökmləri dərk edərkən qəbul və təbliğ edir. O, İslama əxlaq və elmin məcmusunu kimi baxır.

Akademik Kamal Talibzadə gənc nəsil mənavi tərbiyəsinə İslam dininin müasir tələbləri baxımından öyrənilməsini müthəm tərbiyəvi əhəmiyyəti qeyd edir və onu da xüsusi vurğulayır ki, İslam dininin müasir tələbləri əsasında şəri həmişə Azərbaycanı qabaqcıl adamları, din xadimlərini məşğul etmişdir."M.F.Axundzadə, F.Köçəri, Y.Z.Talibzadə, Ə.Əgəyev, Ə.Hüseynzadə İslamın müasir dünyə və zaman üçün əhəmiyyətiylə şərləmiş, onun cəryanə edən hadisələrə əlaqəndirmişlər. Allahın ıqdralı, Peyğəmərimizin vəstəciyyəti ilə yaranan Quranı-Kərim bütün tarix boyu şərl olunaraq müasirləşdirmişdir. Quranın şərlı özü böyük tarixə məlumdur, bu o qədar zəngin misilsiz yazıdır, fikri məxəzirdi ki, din alimləri, müfəkkir elm nümayəndələri, filosoflar onun dəim müasir həyatıvı inkişaf meylləri ilə əlaqələndirmişlər"(K.Talibzadə.Əzəl,təhsil sistemində tələbələrə mənavi tərbiyəsinin bəzi məsələləri, Mədəniyyət dünyası,Əlmi-nəzəri məcmuə.VII buraxılış. Bakı, 2003, səh.33).

Akademik Kamal Talibzadəyə görə, özəl, yaxud dövlət məsissəsi olmasından asılı olmayaraq, ali təhsil ocaqlarının əsas vəzifəsi gələcəkdə dünyda yaranacaq yeni yenilikləri, dəyişikliyi, hər cür texniki novatorluğu qəbul etməyə, anlamağa hazır olan, yüksək əxlaq, mənəng zəngin insan - bu günün insanı yetişdirməkdən ibarət olmalıdır. Kamal Talibzadənin təhsil konsepsiyası müəllimlərin qarşısında əşğıdakı vəzifələri qoyur: vətəndaşlıq hissiyatını hər şeydən üstün tutan cəvən şəxsiyyətlər yetişdirmək; vətəni canı kimi sevmə, onun yoldaşına hər şeyi qurban verməyə hazır olan vətənpərvər şəxsiyyətlər yetişdirmək; düşmənin canına tərəf salan, şəhidiyi - xalqına mənavi mükəfat sayan mücahid şəxsiyyətlər yetişdirmək; dünya əminin öndəmə gəlməyi bacaran alim şəxsiyyətlər yetişdirmək.

Akademik Kamal Talibzadəyə ondan müsahibə aləmlərə, tədqiqatçılara həmişə deyirdi

ki, mənə atəmdən ayrırmıyın. Fərd olaraq fərqli xüsusiyyətlərə malik olisalar da, atəğuləm mənəvi dünyası bir-birinə çox yaxındır. Bu da təbədir. Müəllimliyi ilə itfıx edən, ali anadilı sinfin, ali anadilı proqramları, dərslərini müəllif olən Abdulla Şaiq həyatını xalqın müli şüurun oyaqladınas, milli özünüdərk prosesinin sürətlənməsinə sərf etmişdir. O, Azərbaycan tədris tarixində dərsləri türkcə keçirən ilk milli sinfin müəllimi idi. Bir neçə ziyalı ilə birgə A.Şaiqın həyatı keçirdiyi tarixi missiya öz bahərisini vermişdir. Həmin siniflərdə yetişən Azərbaycan oğulları sonralar öz intellektləri və milli ruhlanı ilə vətənin gələcəyini təmin edən ziyallıqlar oldu. Ə.Bədəlbəyli, Niyazi, R.Axundov, T.Ş.Simurq, C.Cəbbarlı, A.Musaxanlı və başqaları Şaiq Nümrə Məktəbinin yetirmələridir. Onlar müəllimlərin kursunu davam etdirmişlər. Azərbaycan icmal fikri tarixində onların hər birinin ayrıca yeri və xidmətli harnıya bəliddir. Bir faktı qeyd etməklə bu məktəbin şağırldırın dünyəgərliyinə formalaşmasına oynağı rol vurğulanamı istədik. Şaiq məktəbinin yetirməsi, ADU-nin iktidari rektorları olan T.S.Şimurq universitetdə tədrisən Azərbaycan dilində aparılmasını təşkil edən ilk rektor olmuşdur.

Həmin məramı akademik K.Talibzadənin həyat və fəaliyyətində də görmək olur. Bir əlim və müəllim kimi Kamal Talibzadə də Azərbaycan ədəbiyyatşünasıqlı elminə öz töhələrini vermişdir. Azərbaycan ədəbi tənqid tarixini yaratmaqla yanaşı, o, milli kadrları hazırlanmasına da böyük rol oynamışdır. Ədəbiyyatşünasıqlı xüsusi yeri və xidmətlərini əlim illərində yetişməsinə Kamal Talibzadənin xüsusi xidmətləri vardır. N.Şəmsizadə, Ş.Vəliyev, K.Əliyev, N.Cəbbarlı, N.Qafqazlı və başqaları K.Talibzadə məktəbinin yetirmələridir.

Kamal Talibzadə etibarlı övəd, layiqli vəziridir. Atası - sevimli yazıçımız Abdulla Şaiqın ədəbi irsinin toplanması, nəşri və təbliği işinə o, bir əlim, vətəndaş və oğul kimi dəmişə bəhsəsləyənmişdir. Bu məqsədə Kamal Talibzadə Abdulla Şaiqın mənzil muzeyinin təşkil olunmasına var qüvvəsini sərf etdi. 1991-ci ildə o, muzeyin yaradılmasına nail oldu. Ömrünün sonuna qədər layiqli bir oğul kimi Abdulla Şaiq mənzil muzeyinin fəaliyyət göstərməsi üçün əlindən gələni əsirməmiş, atasının qiymətli xəzinəsinə - ədəbi irsinə səhədi: həttə öz əvədlərində də bu irsi qorunmaqla vəstəyilət etdi. Belalikka, Kamal Talibzadənin çoxcəhətli fəaliyyətinə müzey işi də əlavə olmuşdu. Digər səhələrdə olduğu kimi, bu səhədə də o, yenilikçi olmuş. Akademik muzey işinə əlimi tədqiqat aspekti əlavə etdi. Bu səhədə gərdəyü səmərəli işlər nəzərə alınmış, 1994-cü ildə Kamal Talibzadə Muzey işi üzrə Respublika Elmi Metodiki Mərkəzinin və YUNESKO-nun nəzəndə Beynəlxalq Muzeylər Şurası Azərbaycan Milli Komitəsinin üzvi seçilmişdir.

Milli ədəbi prosesin tədqiqatçıları olan Kamal Talibzadə həm də ömrünün milli ədəbi irsin təbliğinə və öyrədilməsinə həsr etmiş böyük pedaqoqdur. Xalqının milli-mənavi dünyasının kamilləşdirilməsinə, milli düşüncənin formalaşdırılmasına dünya standartları səviyyəsində əlimlərin yetişdirilməsinə yönəlməli fəaliyyəti ilə o, Azərbaycan ədəbi-estetik və pedaqoq fikri tarixində dəim var olacaq.

Arzu HACIYEVA
f.t.d.